

FEJEZETEK NÓGRÁD MEGYE GYÜMÖLCSTERMESZTÉSÉBŐL

GYŐRI DÁNIEL¹ – SZABÓ SZABOLCS²

CHAPTERS TO THE FRUIT PRODUCTION OF NÓGRÁD COUNTY

Abstract

Nógrád County's fruit- and berry-production is endangered nowadays through the negative factors caused by crisis in the production and export. The unfavourable weather conditions (in 2006, 2007), periodical low prices of takeover, the absence of state assistance and another bad tendencies took away farmer's inclination from production. Therefore the rate of berries-land continually decreased in the last few years. This article tries to give a complete overview about problems of the berry-production and tries to analyse the regressive production influencing the current social-economic status in Nógrád County.

Keywords: Nógrád county, agriculture, berry production, crisis, spatial relations

Bevezetés

A gyümölcsstermesztés, különösen a bogyógyümölcsök termesztése országwide válságos helyzetben van, ami Nógrád megyét különösen érzékenyen érinti. Ráadásul nem is olyan régen a bogyóstermesztés még reneszánszát élte: 2004-ben is közel 2000 hektáron folyt termelő tevékenység a megyében, s 2007-ben még az országos termés egyharmadát adta. Napjainkra azonban a magyar bogyósok iránti kereslet jelentősen csökkent a nemzetközi piacon, így a termőterület alig pár száz hektárra zsugorodott, a termés mennyiség pedig az 1960-as évek szintjére esett vissza. Mindez a térség jövedelmi viszonyaira is jelentős hatást gyakorolt, hiszen a bogyósokból származó bevétel korábban meghatározó részét adta az itt élő családok éves jövedelmének.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa a Nógrád megyei termelést, feltárja az ágazat válságának okait, rámutasson az esetleges kitérési lehetőségekre és a recesszióból kivezető útra. A minél alaposabb helyzetértékelés érdekében röviden kitérünk a történelmi előzményekre is, egészen a két világháború közötti időszakig visszanyúlva, hiszen az első bogyós ültetvényeket ekkor létesítették Nógrád megyében. Ezt követően röviden áttekintjük az utóbbi évtizedek történéseit, különös tekintettel a szövetkezetesítésre, a háztáji gazdálkodás elterjedésére, valamint a rendszerváltozást követő kárpótlási folyamatra. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy az európai uniós csatlakozás jelentős hatással volt a bogyógyümölcsök termesztésére is: pozitív hatásként értékelhető, hogy az Unió nagy összegű támogatásokat ad a termelőknek, valamint a közös piac lehetőséget biztosít a magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek nyugati értékesítésére; a negatív hatások között pedig a nyugati gazdáktól elmaradó támogatási színvonal, valamint a kőkemény piaci verseny emelhetők ki. Ehhez jön még az is, hogy a környező országok gazdái sokszor olcsóbban termelnek, így szintén a magyar mezőgazdaság helyzetét nehezítik. A nagyobb áruházláncok ugyanis inkább az olcsóbb len-

¹ Geográfus hallgató, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

² Tanársegéd, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék (szabosz@ludens.elte.hu)

gyel, szerb, szlovák, román terményeket vásárolják fel, mint sem a minőségi, de drágább magyart. E körülmények természetesen a bogyósgyümölcs-termesztésre is rányomják a bélyegüket.

A bevezetőben érdemes hangsúlyoznunk, hogy a bogyósgyümölcs-termeléshez kapcsolódó adatgyűjtő munka során sok nehézség adódott, ugyanis a megyei földhivatalok és a „majdnem” kistérségi alapon működő falugazdász irodák nem tudtak jól használható települési szintű adatokkal szolgálni (holott az átvevőhelyeken kötelezően vezetik az egyes településeken leadott gyümölcsfélék mennyiségét). Ennek következtében termelési adatok csak megyei szinten állnak rendelkezésre. Megyei és települési szintű terület alapú ültetvény-kimutatást azonban sikerült felkutatni, de összességében így is megállapítható, hogy a megyei adatgyűjtés nem igazán hatékony a bogyósokat illetően.

A bogyós gyümölcsökről és termesztésükről röviden

A bogyós gyümölcsök az összes gyümölcsstermesztésen belül alacsony arányt képviselnek Magyarországon, részesedésük mindössze 3% (FVM 2007). Magas értékük miatt azonban a kis területen folyó termesztésük ellenére jelentős bevételhez jut az ágazat. Magyarországon leginkább fél intenzív termesztésük folyik, de máig előfordulnak kisebb ráfordítással működő ültetvények és léteznek intenzív gazdaságok. E gyümölcsök tekintetében nagyon drága és nehézkes a gépesítés, egyedül a kapálást és a permetezést lehet viszonylag alacsony ráfordítással gépekkel elvégezni. A szüretelést is megpróbálták már gépesíteni, de sajnos a növények sérülékenysége miatt ez jelentős minőségromláshoz vezethet. Egyedül a ribizlinél alkalmaznak gépi betakarítást az ország nagyobb gazdaságaiban.

A legfontosabb bogyósok Magyarországon a málna, a fekete ribiszke, a piros ribiszke, a szeder, a szamóca (eper), de említésre méltó még ezen kívül a köszméte (egres) és újabban a bodza. A tanulmány további részében is ezekről lesz szó, bővebben a málnáról, a ribizliről, a szamócáról és a szederről.

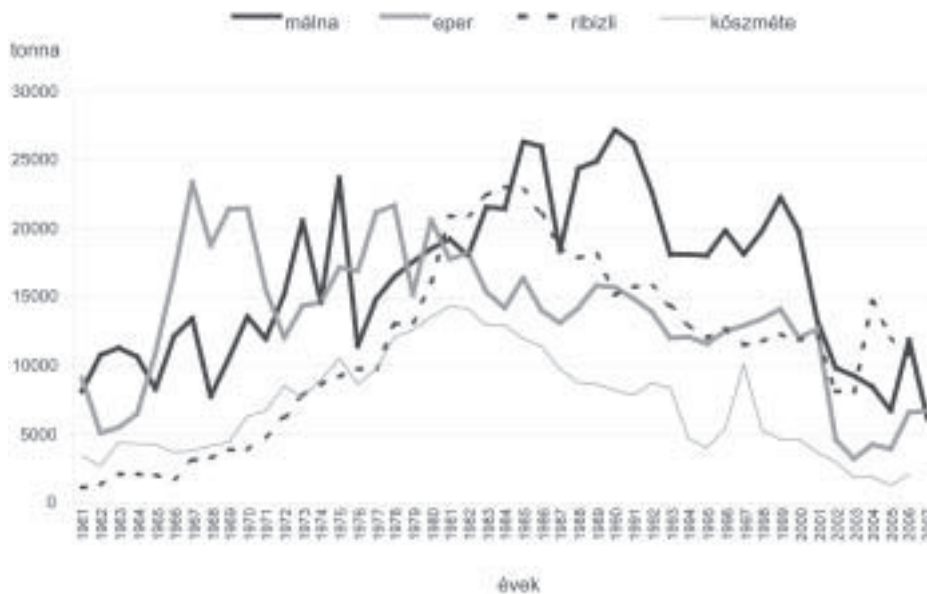
A csapadékra a virágzásnál érzékenyek a bogyósok, hiszen ilyenkor nagyobb a víz-igényük, míg az éréskor hulló eső a szemek rothadását eredményezheti. Sajnos a Magyarországon gyakran előforduló júliusi szárazságot sem kedvelik, ezért érdemes öntözni őket (FODOR Z. 2000).

A gyümölcsbetakarítás időszaka bogyósonként eltéréseket mutat. A málnaszezon általában június második felében kezdődik és július végéig tart (bár ez fajtafüggő, a jó minőségű Fertődi Zamatos például későbbi érésű), a ribizli egyszerre érke be július közepe táján, míg a szeder érése augusztus elejétől szeptemberig tart. A szamóca érése is erősen fajtafüggő, de a legtöbb fajta május végétől júliusig érke.

Hazánkban a bogyós gyümölcsűek termesztése nem tekint vissza nagy múltra, az első árutermelő málnaültetvényeket az 1930-as években létesítették Magyarországon (KOLLÁNYI L. 2004). Ennek első fontos magterülete a Dunakanyar lett (főleg málna), de máshol is történtek nagy telepítések az országban, bogyósonként más-más tájakon. A málna fő termőterületei – a Dunakanyar mellett – az ország dombsági tájai lettek (Zalai-dombság, Somogyi-dombság, Mátraalja, Bükkalja). A ribizli (kezdetben csak a piros ribizlit termelték, a fekete később vált jelentőssé) fő termőterületei pedig Győr-Moson-Sopron, Nógrád, Fejér és Pest megye lettek. A köszmététermelés fő központjaivá a Hajdúság és a Nyírség váltak, míg a szamóca a Dunakanyarban, a Szentendrei-szigeten és az Ipoly völgyében lett meghatározó gyümölcs. A termelés igazi fellendülését az 1960-as évek hozták (1. ábra), aminek oka a mélyhűtő-technológia fejlődése, valamint TSZ-telepíté-

sek megjelenése volt (BALI J. 2005). (Itt fontos megjegyeznünk, hogy a szövetkezetek telepítési akciói nem minden esetben voltak sikeresek. A hiányzó szakmai tudás, vagy a nem megfelelő technológiai figyelem miatt sok ültetvény rövid idő alatt teljesen tönkrement. Az őrsgyi málnatermesztés kudarcáról ír pl. MOLDOVA GYÖRGY „Az Őrség panasza” c. 1974-ben megjelent szociográfiájában). Évenként nagy eltérések mutatkoznak azonban a termésmennyiségben, elsősorban az időjárás változékonysága, valamint az öntözőrendszer alacsony kiépítettsége miatt.

Ha külön megnézzük az egyes gyümölcsök termesztését, akkor szembevetődik, hogy az eper termesztése futott fel a legelőbb, elsősorban a szocialista országok keresletének növekedése miatt, és csúcspontját (23 000 tonna) 1967-ben érte el, ezt az értéket azóta sem haladta meg. A legsikeresebb magyarországi bogyósnak azonban a málna tekinthető. A termelés már az 1930-as években elérte a 3 000 tonnát (KOLLÁNYI L. 2004), majd az eperrel együtt gyorsan növekedett a termésmennyiség, sőt az 1970-es évek végétől egyértelműen átvette az elsőséget. Nógrád megye délnyugati részén is ez a gyümölcs határozta meg leginkább a bogyósok termelését és a mezőgazdasági kultúráj képét. A csúcst (27 000 tonna) 1990-ben érte el a termelés, és Magyarország ekkor világvízeszonylatban is jelentős termelőnek számított (a világ 6., Európa 4. legnagyobb málnatermelője volt). Európában csak Jugoszlávia, Lengyelország és Németország előzte meg Magyarországot. 2001-től azonban a termelés az 1950-es évek szintjére esett vissza, miközben a rivális országok növelték termelésüket.

1. ábra Fontosabb bogyósok termésmennyisége Magyarországon, 1961–2007
 Figure 1 The production of important berries in Hungary, 1961–2007
 Forrás/Source: FAOSTAT

A ribizlitemesztésben sokkal kiegyenlítettebb volt a növekedés, mint a málna és az eper esetében. Ez annak köszönhető, hogy e növény kevésbé reagál terméscsökkenéssel a rossz időjárási viszonyokra. Azonban a ribizli sokkal értéktelenebb, mint az eper vagy a málna. A termésmennyiség 1984-ben érte el a csúcspontját (23 000 tonna), majd csök-

kenni kezdett, ugyanis egyre kevésbé érte meg leszedni a gyümölcsöt, mert a kisparcellás termelésben a szedés gépesítése nem történt meg, erre csak a nagyobb gazdaságokban volt mód. A gépi szedésre áttérő német és a lengyel ribizlitermelők így kínálati piacot teremtettek a világpiacon, ami csökkentette a gyümölcs értékét.

A köszméte termelése az 1970-es évektől ívelt fel, és egészen az 1990-es évekig jelentős maradt. Érdekes, hogy az 1980-as években még ennek a kevésbé kedvelt gyümölcsnek az évi termésmennyisége is megközelítette a 15 000 tonnát.

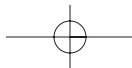
A Nógrád megyei bogyóstermelés története

Ahogy a korábbiakban már említettük, az 1930-as években a Dunakanyar lett az egyik első és mindmáig az egyik legfontosabb bogyótermő-vidéke az országnak. A termőtáj központja Nagymaros, ahonnan elterjedt a szamócatermesztés a Szentendrei-szigetre, a málnatermesztés az Ipoly mentére és a Börzsöny hegylábi területeire (pl. elsők közt Nógrád településre). Innen pedig az 1930–1940-es években fokozatosan átterjedt a környező falvakra is (2. ábra).

2. ábra A Börzsöny-vidéki málnatermelő táj centruma a határterületekkel
 Figure 2 The centre and periphery of the main raspberry production land around Mt. Börzsöny
 Forrás/Source: BALI J. 2005

Ez a termőkörzet már a második világháború előtt kezdett kirajzolódni, ám ekkor még csak a centrum belső részein volt jelentős termelés.

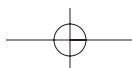

Az igazán nagy telepítések a Börzsöny körül és a Szentendrei-szigeten csak az 1960-as években kezdődtek (TSZ-alakítások), majd rövid idő alatt egy egységes termőkörzet jött létre. Ahogy azt a 2. ábrán is láthatjuk, Nógrád megyében a centrumhoz tartozó terület igen kis kiterjedésű, mindössze egy vékony sáv Kesztőtől az Ipolyvece–Hont vonalig. Jelentősége mégis nagyobb, mint a Dunakanyar menti termőterületnek. A bogyoštelepitéssek ráadásul nem álltak meg a centrum sáv határán, hanem kiterjedtek az ettől keletre fekvő periférikus területekre is (BALI J. 2005).

A ribizli és a szamóca meghonosodása Nógrád megyében egy kicsit később a málnához képest, de az 1960-as években a szamóca az Ipoly mentén mind termésmennyiségben, mind termőterületben gyorsan megelőzte a málnát. A ribizli járulékosan jelent meg a málna és a szamóca mellett, a helyiek tudatában viszont másodrangú gyümölcs maradt, holott termőterületben már 1970-ben felzárkózott a málnához, bár termésmennyiségben jelentősen elmaradt mögötte (1 hektárról megfelelő talajadottságok mellett akár tízszer annyi szamóca takarítható be, mint fekete ribizli – SZELEVÉNYI Á. 1976). Az 1960–1970-es években a Nógrád megyei centrumon belül is két központi termőterület jött létre: a hagyományosan málnatermő déli körzet (pl. Nógrád, Berkenye, Nótincs, Ösagárd, Keszeg); valamint a szamócára szakosodott északi körzet (pl. Ipolyvece, Drégelypalánk, Nagyoroszi). Ugyanígy a periférikus területekről is elmondható, hogy a déli részhez közeli a málnát vették át, míg az északiak a szamócát. Eme elkülönülésnek okai főleg természetföldrajzi eredetűek, ugyanis az északi körzet folyóvízi hordalékán kialakult talajok inkább az epernek kedveznek, míg a déli körzet dombsági, erdőtalajokkal fedett területei a málnának. A megye többi részén ehhez hasonló egységes termőterület nem jött létre.

Időközben a málnatermesztésben fajta- és a művelésmód-váltás is történt (egészen az 1960-as évekig a Nagymarosi fajta volt a kizárólagos, amely apró szemű és a bokrokat külön karókkal rögzítették). A termelőszövetkezetek új telepítéseinek uralkodó málnafajtává vált a Malling Exploit, amelyet már kordonosan műveltek. A többi bogyošgyümölcs esetében is hasonló intenzitásnövelő változtatások voltak, a szamóca esetében például több településen kiépítették az öntözőrendszert (BALI J. 2005).

A nógrádi bogyošokat már a kezdetektől szállították tőkés, nyugati piacokra, mert a nyugati országok kereslete nagy volt a magyar gyümölcs iránt. Ezen kívül a hazai igények kielégítésére is kellett termelni. Az exportra és fagyasztásra szánt gyümölcsöket ekkoriban Dunakeszire szállították (a szállítás gyakran minőségromlással járt együtt, így az első osztályú „gurulós” gyümölcs másod osztályúvá vált). A leszedett gyümölcsökért naponta jártak a teherautók, melyekkel hűtőházba szállították a termést. A hűtőipari kapacitásokon kívül kiépültek a gyümölcs- és szörpgyárak (Drégelypalánk, Szob, Bernecebaráti). A magánfelvásárlók megjelenése csak az 1980-as évektől figyelhető meg, de a dunakeszi hűtőház és a TSZ-üzemek túlsúlya a rendszerváltásig megmaradt. A bogyoštermelés sikerét nagyban elősegítette, hogy a felvásárlók a leadott mennyiség után naponta fizettek a termelőknek. Mindezek hatására a bogyošgyümölcs-termesztés jövedelmekre gyakorolt hatása is igen jelentős volt ekkoriban. A termesztés főként családi gazdaságokban folyt, a legtöbb esetben igen kicsi (0,5 hektár körüli) területeken, de így is akár egész évi munkahelyi jövedelmük felét, háromnegyedét is megkeresték egyetlen hónap alatt. JANECSKA ANDRÁS ösagárdi termelő elmondása szerint a málnatermesztésből az 1970-es években egy szezon után tudtak vásárolni egy kis traktort, el tudtak menni üdülni és még maradt is a pénzből. Ezen kívül a nógrádi bogyoštermelő falvakban az 1980-as években épült kétszintes házak többsége is az innen származó jövedelmekből épült. Tehát Nógrád megye nyugati felén a bogyošok az anyagi jólét forrásaiává váltak, a háztáji gazdálkodás elterjedése, valamint a mezőgazdasági termelés országosan is csökkentette a jövedelmi egyenlőtlenségeket (ANDORKA R. 1996). Természetesen a terme-

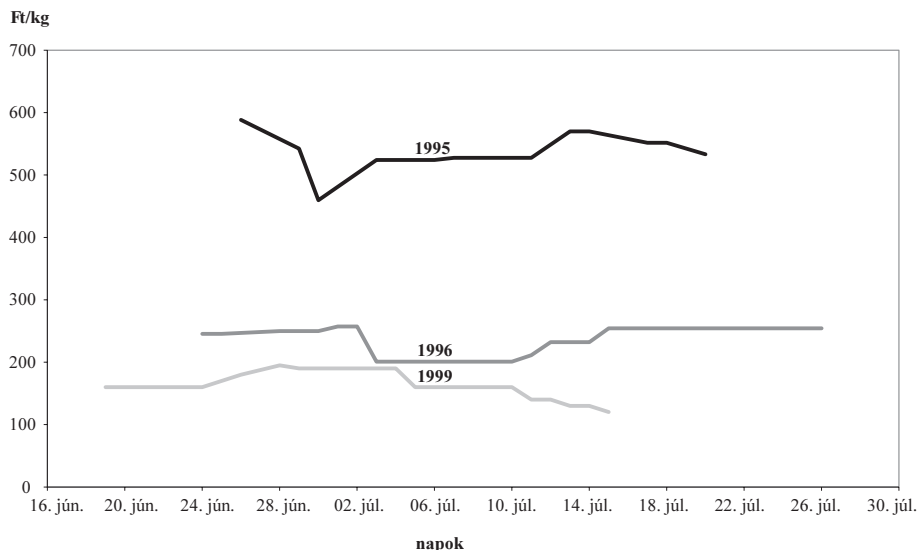
lőszövetkezetek bogyós-jövedelméről sem szabad elfelejtkeznünk, hiszen általában az összes befolyt jövedelmük 20–25%-a származott a termőterület alig 5–10%-át elfoglaló bogyósokból (SZELEVÉNYI Á. 1976).

Az előzőekben említettek következtében nem csak a megyében, hanem az ország többi részén is nőtt a málnával beültetett területek aránya. Azonban a többi bogyós ekkor már túl volt a „csúcson”. A szamóca tekintetében például azért volt nagy visszaesés már az 1980-as években, mert a behozatal gyorsabban nőtt, mint a kivitel (elsősorban a külföldi, korai érésű eper behozatala nőtt meg). Mindezek fényében látható, hogy csak a málna volt képes a rendszerváltásig tartani a piaci pozíciókat. A gazdálkodók azonban továbbra is ragaszkodtak a termelés folytatásához, jóllehet az árak már ekkoriban is jelentős ingadozást mutattak.

A rendszerváltás nagy változásokat hozott a Nógrád megyei bogyóstermesztésben. Egyrészt megnyílt a lehetőség a szabadpiaci gazdálkodásra, másrészt rengeteg akadály is gördült a termelők elé. Ennek ellenére az 1990-es években a szamócát kivéve drasztikus visszaesés nem következett be a nógrádi bogyóstermesztésében, sőt sok helyütt pozitív folyamatok játszódtak le. Nógrádon például a szövetkezet további fennmaradásával az ágazat hosszú időre megmenekült. Ugyanígy Berkenyén az 1992-ben alapított Faluszövetkezet a település további fejlődésének motorja lett, és a Nógrád megyei település-szintű ültetvény-kimutatás szerint egészen 2004-ig 30 hektár málna és 6 hektár szeder volt a tulajdonában. Ezekben a településeken az öntözőrendszer is kiépült, így a termésmennyiség-ingadozások is mérséklődtek. Fontos megjegyeznünk, hogy a faluszövetkezet feladata csak az értékesítés, a növényvédelem és a gépvásárlás, valamint a termelők megfelelő informálása volt. E szövetkezetek ráadásul újra kiépítették külföldi értékesítési kapcsolataikat, a berkenyei szövetkezet bogyóterményeinek például sikerült bejutni a finn, a német, angol és francia piacra. Mindehhez szükség volt hűtőházakra is, amelyek az 1990-es években több településen is elkészültek (SCHMIDT J. 2000). A hűtőházak lehetővé tették a helyben történő feldolgozást, tárolást, így a korábbi kapcsolatok a dunakeszi hűtőházzal meglazultak, sőt Berkenye esetében meg is szűntek. Berkenyén ráadásul már 1995-től átálltak a biogyümölcs-termesztésre, ezért a gyümölcsöt még magasabb árakon tudták értékesíteni. A felvásárló kihagyásával lehetővé vált a termelők közvetlen piacra jutása, így már 1995–1998 között magas (folyó áron 350–380 Ft/kg) átlagáron tudták értékesíteni a berkenyeiek a málnát (SCHMIDT J. 2006). Eközben más településeken (pl. Ósagárdon, Keszege) a termelők kiszolgáltatottak maradtak a felvásárlóknak, csak jóval alacsonyabb áron tudták értékesíteni a termést, ami a következő években még jelentősen vissza is esett (3. ábra).

Az 1990-es évek végének erőteljes visszaesése elsősorban a szerbiai és a dél-amerikai termelés felfutására, másrészt a csapadékosabb időjárás következtében kialakuló penészesedésre vezethető vissza (CSEH L. 2008). Ezekon kívül negatívan hatott a málnatermelésre az is, hogy a felvásárlók összebeszéltek és sokszor tudatosan alacsonyan tartották az árakat. Az ábrán jól megfigyelhető az is, hogy a szezonon belül is jelentős áringadozások lehetnek. Például 1995-ben a szezon elején pár nap alatt több mint 20%-kal zuhant a felvásárlási ár. Mindezen tényezők következtében az időjárás miatt amúgy is veszélyeztetett bogyóstermesztés még bizonytalanabbá vált a megyében.

Ha külön megvizsgáljuk az egyes bogyósok terén bekövetkezett változásokat, akkor elmondható, hogy ezek a folyamatok leginkább azokat a bogyósokat érintették, amelyek a legintenzívebb művelést igénylik. A szamócatermelés például így már az 1990-es években válságba került, és még az Ipolyvece és Drégelypalánk környéki fő termőterületen is háttérbe szorult. Az ültetvények területe erősen megfogyatkozott az ezredfordulóra, mondhatni teljesen elsorvadt.

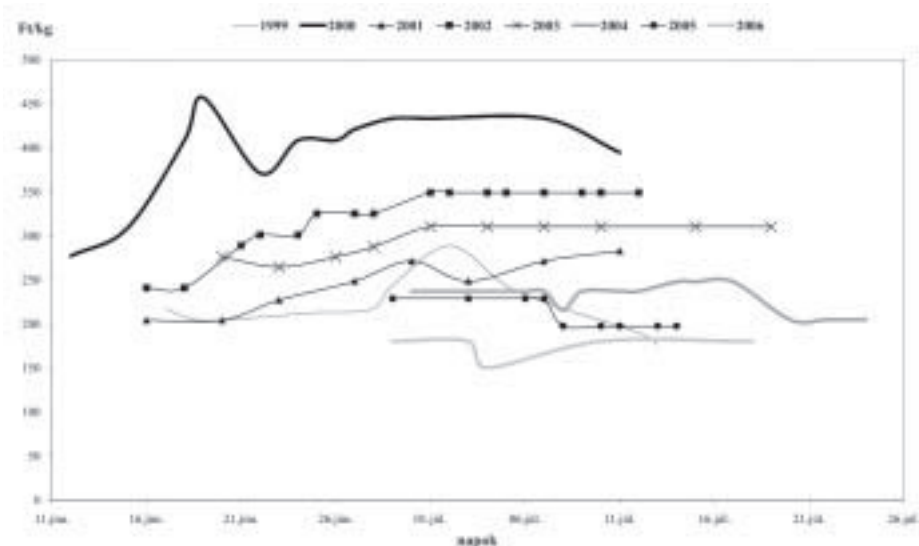

3. ábra A málna szezonbeli felvásárlási árának változása Nógrád megyében, három különböző évben (1999-es árakon számolva, saját számítás)
 Figure 3 The changing of buying up price of raspberry in Nógrád County in different three years (based on prices in 1999, own counts)

A nehézségek és ingadozások ellenére a málnatermelésben nem történt drasztikus visszaesés, sőt egy-egy jobb év után még a telepítési kedv is megnövekedett, így a mai málnások jelentős részét is az 1990-es években telepítették (Nógrád megyei település-szintű ültetvény kimutatás, 2004). Érdekesség, hogy bár 1999-ben csökkentek a felvásárlási árak az előző évekhez képest, mégis sikeresnek volt mondható ez az év Nógrád megyében a málna szempontjából, mert a nyugati kereslet állandó volt a szezon alatt, így rögtön fizettek a termelőknek az átvétel után. Ehhez hozzájött még a termés jó minősége és nagy mennyisége is, ezért az ezredfordulóhoz érkezve a nógrádi gazdálkodók pozitívan látták a jövőt a bogyóstermesztést illetően.

Az ezredfordulót követő időszakban a megyei bogyóstermelésben több változás is történt. Az első időszakban az 1990-es évek második feléhez hasonlóan további fokozatos, a felvásárlási árak jelentős ingadozása mellett kismértékű visszaesésekkel folyt a termelés. Ám 2001-től a minimálbér fokozatos emelkedése következtében a bogyóstermesztés jövedelmezősége csökkent. CSEH LÁSZLÓ szerint 1998-ban a málnatermesztésből származó fajlagos bruttó jövedelem (Ft/fő/óra) még 389%-a volt a minimálbérnek, 2003-ban ez az érték már csak 146%, 2006-ban pedig mindössze 87% volt (CSEH L. 2008). Ráadásul az árcsökkenés következtében egyes években előfordult, hogy még a ráfordítások sem térültek meg. Ennek ellenére az első pár évben még bizakodók voltak a termelők és nem igazán voltak jelentős leállások a málnatermelésben. Ezzel szemben a ribizli és a szeder ára a szezonokon belül is nagy ingadozásokat mutatott és voltak évek, amikor a termelők többsége nem szedte le a gyümölcsöt.

2004-től az uniós csatlakozás következtében megszűntek a különként járó támogatások a bogyógyümölcsökre, így a felvásárlási árak tovább csökkentek (4. ábra): 2000 volt a legjobb év az árakat illetően, majd 2000–2006 között a felvásárlási ár több mint 200 Ft-tal csökkent.

4. ábra A Malling málna felvásárlási árának alakulása a szedési szezonban, (2006-os áron számolva)
 Figure 4 Changes of buying up price of Malling raspberry, 1999–2006 (at 2006's base price)

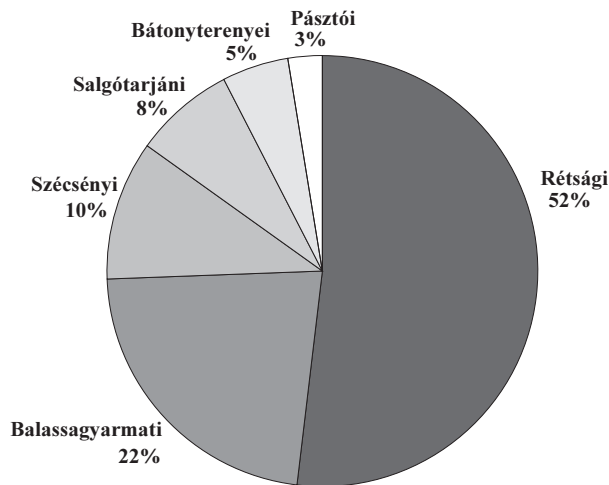
A romló árviszonyok legfontosabb okai a szerb konkurencia miatt összeomló nyugati piacokban, valamint az utóbbi években gyakori aszály- és fagykárban keresendők. Mindezek következtében a hűtőházak eladósodtak (lásd pl. a megye legnagyobb felvásárlójának számító Frigoland Hűtő és Kereskedelmi Kft., vagy a 2004 óta működő keszei hűtőház példáját), ami azért jelent problémát, mert ezek szervezték az exportot. A 2008 nyarán még erős forint is negatív hatással volt a magyar hűtő- és konzerviparra, hiszen így kettős negatív árspirálba kerültek az érintett hűtő- és konzervipari cégek. Ezen tények fényében nem csoda, hogy jelenleg a bogyóstermelés a megszűnés határára sodródott Nógrád megyében. Főleg, hogy a 2006-os és 2007-es év időjárási viszonyai is arra készítettek a gazdákat, hogy felhagyjanak a termeléssel. LÁNCI TIVADAR, berkenyei növényvédelmi szakember, elmondása szerint jelenleg a megyében mindössze 20–30 hektár gondozott málnaültetvény van. TÓTH JÓZSEF (a nézsai hűtőház igazgatója) „optimistább” becslése szerint 60%-kal csökkent a málna termőterülete és valószínű, hogy a többi bogyós tekintetében is legalább ilyen jelentős visszaesés volt. További szerencsétlenség az is, hogy a megyében példamutató településnek számító Berkenyén a 2006. és 2007. évi aszályos nyár miatt növelték az öntözés mértékét. Sajnálatosan az eredmény az lett, hogy túlöntözték a töveket, amelynek következtében több 10 hektárnyi bogyós pusztult ki. A folyamatos pusztulás okára a választ túl későn találták meg.

A gyümölcsstermesztés területi sajátosságai Nógrád megyében

A Nógrád megyei bogyós területek megoszlását, valamint területi elhelyezkedését is érdemes vizsgálnunk, amit a 2004. évi ültetvény kimutatás adatait felhasználva tehetünk meg, települési és kistérségi szinten vizsgálódva.

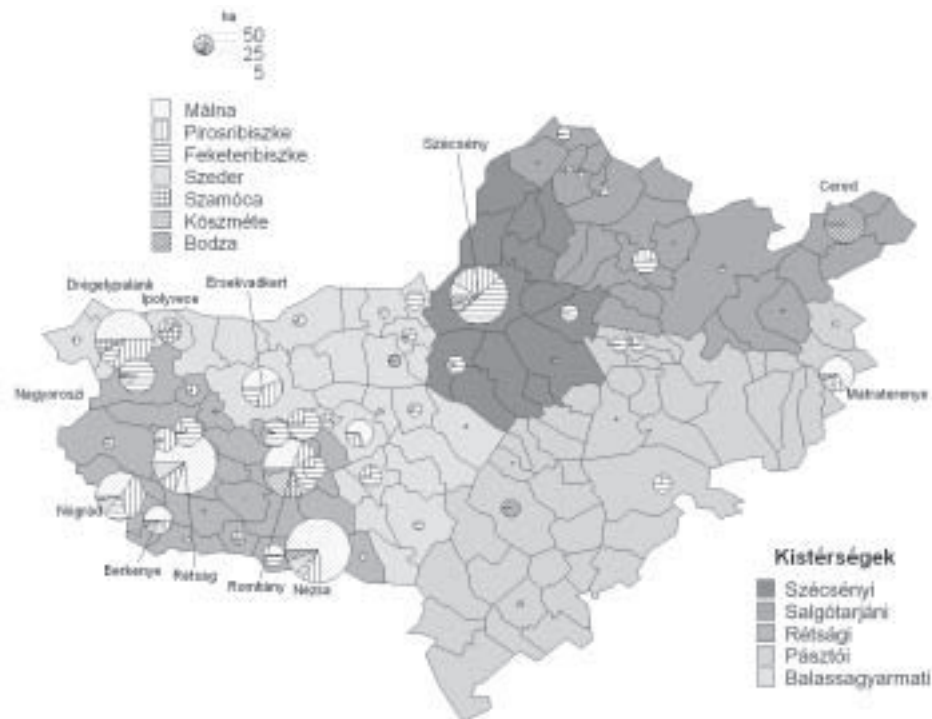
A megyében a bodzaterületeket is beleszámítva összesen 1764 hektár bogyóültetvény volt 2004-ben. Többségük a Rétsági kistérségben (51%) található, de jelentős területek vannak még a Balassagyarmati kistérségben (23%) is (5–6. ábra). Kiegészítésül érdemes megjegyezni, hogy a bodza sosem volt a bogyóstermesztésben jelentős növény, ám mára említésre méltó, 150 hektáros megyei összterületével jelentősebbé vált a számócánál, köszméténél és a szedernél. A fentiek alapján megállapítható, hogy a mai napig Nyugat-Nógrádban van igazán nagy jelentősége a bogyóstermesztésnek, bár azért jelentős területek vannak még a Szécsényi kistérségben is (elsősorban Szécsényben, ahol mintegy 140 hektár bogyósterület található). A Salgótarjáni kistérség 8%-os részesedése is főleg a bodzának köszönhető (Cered), míg a Pásztói kistérség 3%-os részesedésének többsége a mátraterenyei TЭСZ-hez köthető (54 hektár bogyósterület van a település határában). Látható tehát, hogy Kelet-Nógrád részesedése a bogyósterületekből összességében alig haladja meg a Balassagyarmati kistérség részesedését (22%).

5. ábra A bogyósterületek kistérségi megoszlása Nógrád megyében, 2004
 Figure 5 Distribution of berry-lands among sub-regions in Nógrád County, 2004

Érdekességnek számít, hogy a megye legnagyobb bogyós termelőjének számító Nézsza a Rétsági kistérségben található (169 hektár), jóllehet hagyományosan a málnatermő táj periferián fekvő települése volt (lásd a 2. ábrát). Mindez a nemrégiben épült hűtőháznak köszönhető: egyrészt a hűtőházat üzemeltető cég tulajdonában vannak ültetvények, másrészt a hűtőházzal rendelkező települések termelői mindig kedvezőbb feltételekkel tudják értékesíteni a gyümölcsöt, így érdemes termelniük.

A gyümölcsök közötti megoszlás is érdekes eltéréseket mutat az egyes kistérségek esetében: a megye déli része még most is klasszikus málnatermő körzet, amely a Nógrád–Rétság–Romhány vonalig tart. Ebben a déli málnakörzetben a többi bogyós csak kiegészítő jelleggel jelenik meg. Az ettől a vonaltól Északra található településeken a ribizliültetvények uralkodnak és a málna csak Nagyoroszipan, Szátokon jelenik meg, de ott is csak 0,5–1 hektáros területeken. Két településen a piros ribiszke a jelentősebb (Tolmács, Horpács), a többiben a fekete. A ribiszkezőnától északabbra az egykori fő számóca-termő vidékre érkezünk. Látható, hogy az egykor oly jelentős termőkörzetben (1975-ben Drégelypalánkon még 130 hektár számóca volt) a számóca-termesztés szinte teljesen elsovadt.

6. ábra A bogyósterületek települési megoszlása Nógrád megyében, 2004
 Figure 6 Distribution of berry-lands among settlements in Nógrád County, 2004.

2004-re Drégelypalánkon mindössze 12 hektár szamócás maradt, míg ugyanebben az évben a település a megye harmadik legnagyobb málnatermelője volt. Ipolyecén máig megmaradt a szamóca területi elsőbbsége, összes bogyósainak közel kétharmada 2004-ben is eperföld volt, de 20 hektáros összterületével ez is messze elmarad a múltbeli mennyiségtől. 2004-ben a Balassagyarmati kistérségben is a málna volt a legjelentősebb bogyós, mintegy 125 hektáros összterületével. Sorban ezután a fekete ribiszke következik, amely a kistérségben 120 hektáros területen volt jelen. Jelentős, 105 hektáros területen pedig piros ribiszke termelése folyt. Kiemelendő még Érsekvadkert, ahol közel azonos területen foglalkoztak fekete ribiszke és a málna termesztésével.

A Szécsényi kistérségben mindössze 4 településen foglalkoztak bogyókkal, és ott is leginkább fekete ribiszkét termeltek. A Salgótarjáni kistérségben kilenc településen folyt bogyótermesztés, ebből két település emelhető ki: Cered és Etes. A Pásztói kistérségben a már emlegetett Mátraterenye és a tőle Ny–DNy-ra található központ, Pásztó említhető. A kelet-nógrádi bogyósterületek többsége ribizlivel volt beültetve 2004-ben.

A szederről és a kőszméről elmondható, hogy jelentőségük a szamócahoz hasonló szintű: mindössze 78 hektáron folyt szedertermelés a megyében, összesen 19 településen. Többségük a Rétsági kistérségben található. Legnagyobb termelői Nézsza, Berkenye és Nógrád voltak (mindegyik település 10 hektár körüli területtel rendelkezik). Kőszmétével mindösszesen 1 településen foglalkoztak nagyobb területen a vizsgált évben (Romhány), így 26,3 hektáros területével a legjelentéktelenebb bogyós a megyében. Még Romhányban is csak a 3. a bogyósterületből való részesedése alapján.

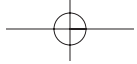

7. ábra A három legfontosabb bogyógyümölcs termőterületének kistérségi megoszlása, 2004
 Figure 7 The sub-regional among of the three most important berries's lands, 2004

A legjelentősebb bogyósok területének megyei bontását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy annak 32–32%-a esik a málnára és a fekete ribizskére, majd őket követi a piros ribiszke 19%-os részesedéssel. A bodza 9%-kal, a szeder 4%-kal, a szamóca 3%-kal, a köszméte pedig 1%-kal részesedik a termőterületből. Tehát mára a ribizskék a legjelentősebb bogyósok a megyében. A kistérségek közti megoszlását vizsgálva láthatjuk, hogy a málnaterületek több mint kétharmada a Rétsági kistérségben található és a Balassagyarmatival együtt a 90%-os részesedést is elérik. A ribizskét tekintve a Rétsági kistérség a meghatározó, hiszen mindkettő esetében 45% körüli értéket ér el. Kiemelendő a Szécsényi kistérség 19%-os részesedése is, illetve a Balassagyarmati kistérség jelentősége sem elhanyagolható.

A bogyóstermesztés társadalmi-gazdasági hatásai

A nyugat-nógrádi termőkörzet termelőinek szemében egészen a közelmúltig a bogyósok az anyagi jólét forrásai voltak. A bogyósokból származó kiegészítő jövedelem nagyon fontos volt a családok életében. Azzal, hogy napjainkban válságban van az ágazat, egy nagyon fontos kiegészítő jövedelem tűnik el a megyében élők életéből. A bogyóstermelés válsága miatt kieső jövedelmek pótlására az itt élők kénytelenek túlórákat, másodállásokat vállalni, már amennyiben erre van lehetőségük. Mindezek hatására az amúgy is kedvezőtlen, mondhatni kilátástalan helyzetű nógrádi aprófalvak elnéptelenedése is fokozódhat. Ráadásul a budapesti agglomeráció vonzó szerepe nagy hatást gyakorol az itt élőkre: a rétsági kistérségből sokan költöznek át a közeli Vácra, illetve a környező Pest megyei kistelepülésekre.

Érdekességként megemlíthető az is, hogy a szedési szezonban a termelő falvakban az életmódot is a bogyógyümölcs határozta meg. A délnyugat-nógrádi Ósagárdon például még az ezredforduló tájékán is szinte az egész falu egyszerre bolydult meg hajnalban, és már reggel 6-kor mindenki kint volt a földeken, délután 4 órától pedig hosszú autósorok várakoztak a málnaleadók telephelyei előtt. Tehát a lakosság nagy részét lekötötte a munka, még azok is dolgoztak, akik egyébként munkanélküliek voltak. Ez sokat segített a helyi lakosoknak abban, hogy a rendszerváltozást követő társadalmi-gazdasági problémák következtében ne veszítsék el pozitív életszemléletüket. Egyes településeknek szerencsére sikerült kiutat találni a válságból: a sokat emlegetett Berkenye például sikeresen megalapozta jövőjét, ugyanis a bogyósokból származó jövedelmeket a falusi turizmus kiépítésére és a falusi infrastruktúra javítására költötték. Ezen a településen valószínűleg a termelés további csökkenése sem okozna jövátéhetetlen károkat, hiszen más módon is biztosították a megélhetésüket. Ezzel szemben a kisebb és kevésbé sikeres településeken a bogyósok eltűnésével a jövőkép is egyre homályosabbá válik.

Megemlíthető még, hogy több őstermelő az elmúlt évek kedvezőtlen viszonyai ellenére is megtartotta földjét és termelő tevékenységet folytat rajta. Nekik azért éri meg továbbra is foglalkozni a bogyósokkal, mert különböző alternatív módokon az átvételi árnál magasabb áron értékesítik a gyümölcsöt, illetve magas ráfordítással nagyobb termésátlagokat érnek el. Akinek nagy ismeretségi köre van, az egy kis reklámmal könnyen tudja értékesíteni a termését. Ráadásul így a vásárló is jól jár, hiszen olcsóbban kapja meg a gyümölcsöt, mint a zöldségesnél, a termelő pedig jóval a felvásárlási áron felül tudja értékesíteni terményét (pl. 2007-ben az egyik ósagárdi termelő 600–700 Ft/kg-os áron értékesítette ilyen módon a Malling málnát, miközben a leadónál mindössze 300–400 Ft-ot fizettek volna neki). Ez is azt bizonyítja, hogy szükség van a hazai piacon a magyar bogyósokra, de ehhez a piac megtartása érdekében a termelők összefogásával meg kell szervezni az értékesítést is. Ahol már van összefogás (pl. Berkenye, Nógrád), ott már most jobbak a kilátások. Mindezt persze erősen gátolja az emberek szövetkezetellenessége. JANECSKA ANDRÁS kistermelő például így válaszolt arra a felvetésünkre, hogy mi lenne, ha összefognának a gazdák a termelés-értékesítés érdekében: „*Ki van zárva, senki sem vállalná a felelősséget a közös gépekért és az eladásért.*” Ebből kiindulva nem nehéz belátni, hogy egy esetleges összefogáshoz mindenképpen változtatni kell a termelők szemléletén. Ráadásul a kisebb felvásárló vállalatokat (Nézsza, Keszeg) erőteljesen érintik a világpiacon ingadozások. Érdemes lenne államilag valamilyenféle segítséget nyújtani a bogyósok termeléséhez, hiszen az Unió által adott földalapú támogatások összege a kis területen gazdálkodó bogyós őstermelőknek még a vegyszerek árát sem fedezi. Ezen kívül potenciális lehetőség van a korábban már említett biotermelésben is. Viszont nagy problémát okozhat már rövidtávon is az éghajlat esetleges megváltozása, hiszen az időjárásra érzékenyebb bogyósok esetében már az elmúlt években is gondokat okozott a szárazság, valamint az időjárás szélsőségei miatt szükségessé válhat a szélfogó és a jégvédő hálók telepítése, illetve a klímavédelem is.

Problémát okoz a megfelelő munkaerő hiánya is. LÁNCI TIVADAR szerint nagy problémát jelent, hogy egyre kevesebb a munkára fogható ember a bogyós ültetvényeken, a napszámosok az utóbbi években folyamatosan elmaradnak. Régebben Romániából érkeztek székely vendégmunkások, de ma már ők sem jönnek. Valószínűleg a munkabér alacsony szintje (jelenleg épp a minimálbér szintjét éri el a napszám órábére, s a napszám még így is magasabb, mint amennyi jövedelem egy óra alatt befolyik egy ember munkájából) és a munka nehézsége (órákon át napon kell dolgozni) miatt egyre kevésbé vonzó tevékenység a bogyósok leszedése.

Látható, hogy a jövő több szempontból is bizonytalan. Lehetőségek csak akkor lesznek a nógrádi bogyóstermesztésben, ha újabb termelési-tárolási technológiákat vezetnek be, bár ideig-óráig a piaci körülmények a mai termelési rendszerben is hozhatnak időleges felívelést. Az élől munka elmaradása például elősegítheti a gépesítés elterjedését és ösztönözheti a termelők összefogását is. Az elmondottakon kívül jó lenne céltudatos marketingstratégiát is kialakítani, ugyanis ez elősegítené a minőségi gyümölcs értékesítését. Ehhez azonban továbbra is szükség van minőségi áru előállítására, és nem mellesleg olyan kutatóintézetekre is, amelyek biztosítják a legjobb fajtakiválasztást és a legmodernebb termelési technológiák terjesztését. A termelő és felvásárló kapcsolatát egy információs rendszer létrehozásával kellene segíteni annak érdekében, hogy biztonságos lehessen a termelés és az értékesítés. A jobb adatnyilvántartással pedig pontosabb becslések készíthetők a jövőbeli terméseredményekről is (KOLLÁNYI L. 2004).

Összefoglalás

Esettanulmányunkban igyekeztünk komplexen bemutatni a bogyógyümölcs-termesztés múltját, jelenlegi helyzetét, valamint elemezni ennek a tradicionális mezőgazdasági kultúrának a térség társadalmi-gazdasági életében játszott szerepét. Vizsgálatunk során nagy hangsúlyt fektettünk a termelés visszaeséséhez vezető okok tényszerű feltárására, valamint a területi vonatkozások bemutatására is. Az intenzív mezőgazdasági termelés, így ezen belül a Nógrád megyei bogyógyümölcs-termesztés is válságos helyzetbe került az ezredfordulót követő években. Ez több tényezőre vezethető vissza: az utóbbi években gyakran volt kedvezőtlen az időjárás; a felvásárlási árak igen nagy ingadozást mutattak; hiányzott az átgondolt és tudatos állami beavatkozás. Mindezek hatására egyre több termelő hagy fel a bogyógyümölcsök termesztésével, így egy régi hagyományokra visszatekintő intenzív mezőgazdasági kultúra jövője vált bizonytalanná.

IRODALOM

- A bogyós gyümölcsök tárolási ideje megkétszerezhető. – In: Zöldség- és gyümölcs piac 2007. 11. 6.
- ANDORKA R. 1996: Gazdasági, társadalmi változások és problémák a mai magyar falvakban. – A falu. 11. 4. pp. 7–16.
- BALI J. 2005: A Börzsöny-vidéki málnatermesztő táj gazdaságnéprajza. – Akadémia Kiadó. Budapest. 265 p.
- BALI J. 2005: Hagyomány és modernizáció a nógrádi málnatermesztésben. – In: SCHWARZ GY.–SZARVAS ZS.–SZILÁGYI M. (szerk.): Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken. MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ. Budapest. pp. 331–344.
- CSEH L. 2008: Rekviem egy gyümölcskultúráért. – Gyakorlati agrofórum 2008. Extra 24. pp. 29–31.
- FODOR Z. 2000: A zöldség és gyümölcs ágazat helyzete Magyarországon. – Magyar Zöldség-Gyümölcs Terméktanács. Budapest. 47 p.
- FODOR Z. 2002: A zöldség és gyümölcs ágazat helyzete Magyarországon. – Magyar Zöldség-Gyümölcs Terméktanács. Budapest. 48 p.
- FVM 2007: A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számokban. – Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. Budapest. 26 p.
- KOLLÁNYI Á. 2004: A hazai málnatermesztés múltja és jelene. – Kertgazdaság 36. 3. pp. 53–56.
- MOLDOVA GY. 1974: Az Őrség panasza. – Magvető Kiadó. Budapest. 339 p.
- SCHMIDT J. 2000: Bogyósok Berkenyén. – Biokultúra: A biogazdálkodók, környezetkímélők és egészségvédők szakfolyóirata. 11. 5. p. 5.
- SZELEVÉNYI Á. 1976: Drégelypalánki bogyóstermesztés. – Kertészet és Szőlészet 25. 6.

Internetes források:

http://hvg.hu/itthon/20090410_graf_jozsef_elelmiszer_etikai_kodex.aspx

<http://www.napi.hu/default.asp?cCenter=article.asp&nID=376357>

http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab14_01_16ib.html
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab13_1_01g.html?92
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/tab13_06_01i.html
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab11_1_1.html
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/agrar/html/tab11_1_2.html
<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00026/4-14.html>
<http://www.nol.hu/archivum/archiv-409256>
<http://www.apenh.hu/adoinfo/jarulek/minimalber.html>
http://www.agroinform.com/aktualis/5686/M%C3%A1lna,_ribizli,_dinnye.html
<http://www.fvm.hu/doc/upload/200409/tesza.pdf>
<http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx#ancor>

Egyéb források:

Nógrád megyei településszintű ültetvény kimutatás, Salgótarján, 2004
GYÖRI PÁL őstermelő málnaleadási naplója

Interjúalanyok:

LÁNCI TIVADAR, nyugdíjas agrármérnök, a berkenyei Faluszövetkezet növényvédelmi szaktanácsadója
JANECSKA ANDRÁS, nyugdíjas őstermelő